

tot din Capadocia, ca și Sf. Sava cel Sfințit. După ce a trăit o vreme la Ierusalim și în pustiul de lângă Betleem, în jurul anului 479, el a întemeiat mănăstirea care îi poartă numele (Mănăstirea Sf. Teodosie), situată la 8 km est de Betleem. La sfârșitul vieții sale, în această mănăstire trăiau peste 400 de monahi. Numărul lor s-a triplat sub urmașul său, Sofronie Armeanul (529-543).

Tot în jurul anului 479, odată cu întemeierea Mănăstirii Sf. Teodosie, în Palestina au mai fost înființate Chinovia lui Theognius, situată în apropierea celei a Sf. Teodosie, și Chinovia Hozeva, din Pustiul Iudeii²³.

În jurul anului 455, Sf. Gherasim de la Iordan a organizat o lavră pe valea acestui râu, în jurul unei chinovii mai vechi, în care i-a adunat pe mulți dintre anahoreții din regiune. El a fost primul care a așternut în scris reguli de viață pentru monahii săi din Pustiul Iudeii și de pe lângă râul Iordan. Între anii 452 și 470, sub influența Sf. Gherasim, alți anahoreți de lângă Iordan au fost organizați în Lavra lui Calamon²⁴.

Numărul monahilor din mănăstirile din Pustiul Iudeii (din lavre, chinovii și anahoreți) este estimat la aproximativ 1000-1500 înainte de anul 480, fiecare lavră adăpostind câteva zeci de monahi. Mai mari erau Noua Lavră, întemeiată de Sf. Sava cel Sfințit lângă Tecoa în anul 507, și Marea Lavră. În 555, în cea dintâi locuiau aproximativ 120 de monahi, iar în Marea Lavră, în perioada de maximă dezvoltare a ei, în jur de 250-300²⁵.

Iudeii. Alegerea sa în această funcție de către conducerea Bisericii de la Ierusalim a avut loc cu ceva vreme înainte de 23 iulie 494. Tot atunci, Sf. Sava cel Sfințit a fost numit conducător (arhimandrit) al tuturor lavrelor și anahoreților din Pustiul Iudeii – a se vedea J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 10, 43, 287-290. Având în vedere aceste aspecte, termenul „chinoviarh” își găsește o traducere mai potrivită prin „conducătorul mănăstirilor cu viață de obște” sau „mai marele mănăstirilor cu viață de obște” ori „întâistătătorul mănăstirilor cu viață de obște”.

23. CYRIL OF SCYTHOPOLIS, *Lives...*, pp. 262-267; D. J. CHITTY, *The Desert a City...*, pp. 93-94, 108-110, 114-115; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 5-7, 251, 290-292, 295-298.

24. *De S. Gerasimo Abbate in Palaestina prope Iordanem. Commentarius historicus*, în: *Acta Sanctorum*, Martii, vol. 1, Godfrey Henschen, Daniel Papebroch (eds.), Apud Iacobum du Moulin, Anvers, 1668, pp. 386-389; D. J. CHITTY, *The Desert a City...*, p. 90; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 8-9, 205-210, 238-239, 249, 252-253.

25. J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 8-9, 13.

În ceea ce privește Ierusalimul, primele mănăstiri de acolo au fost întemeiate în ultimele trei decenii ale secolului al IV-lea. Cel mai vechi așezământ monahal cunoscut este cel a lui Inochentie, originar din Peninsula Italică, care a construit un martyrium pe Muntele Măslinilor. După scurtă vreme, lui Inochentie i s-a alăturat Paladie, un fost ucenic al Sf. Vasile cel Mare. Prin anii 375-376, Sf. Melania cea Bătrână și Rufin de Aquileea au întemeiat o mănăstire de monahi și una de monahii tot pe Muntele Măslinilor, iar șase decenii mai târziu, Sf. Melania cea Tânără a fondat alte două mănăstiri, una pentru monahii (în 432) și alta pentru monahi (în 436). În jurul anului 400, Sf. Pasarion cel Mare a construit o mănăstire pe Muntele Sionului. În jurul anului 455, Evdochia, o nobilă bogată care avea legături la curtea imperială, a construit la nord de zidul orașului Mănăstirea Sf. Ștefan. În 428, Sf. Petru Ivireanul a întemeiat o mănăstire lângă Turnul lui David. În mănăstirile de lângă Ierusalim, și chiar în cele din oraș, trăiau și unii monahi zăvorâți. Unul dintre aceștia a fost Longhin, îndrumătorul din tinerețe al Sf. Teodosie Chinoviarhul. Chilia acestuia se afla lângă Turnul lui David.

La Betleem, Sf. Paula și Fer. Ieronim au întemeiat în anul 386 o mănăstire de monahi și una de monahii. În oraș mai exista o mănăstire, mai veche, în care au locuit Sf. Ioan Casian și Gherman. În regiunea orașului Elefteropolis, Sf. Epifanie de Salamina (†403), ucenic al Sf. Ilarion cel Mare, a construit în jurul anului 335 o mănăstire în care sunt atestate influențe ale ucenicilor Sf. Antonie cel Mare²⁶.

După modelul mănăstirilor Sf. Vasile cel Mare, cele mai multe dintre chinoviile de la Ierusalim desfășurau diferite activități caritabile, precum adăpostirea și hrănirea pelerinilor sau a săracilor, ori adăpostirea femeilor provenite din medii rău famate. Prin aceste activități, chinoviile palestiniene se aseamănau celor organizate de marele ierarh capadocian, în care asistența socială era considerată o prioritate (a se vedea mai jos). Sf. Teodosie Chinoviarhul însuși se considera, de altfel, urmaș al Sf. Vasile cel Mare, ale cărui reguli le cunoștea foarte bine și le aplica²⁷.

26. D. J. CHITTY, *The Desert a City...*, pp. 48-50, 86-89; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 4-5, 295.

27. J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 295-296.

Monahismul în Siria și Mesopotamia

Provinciile din partea de nord-est a Imperiului Bizantin (Siria și Mesopotamia) au, la rândul lor, o veche tradiție monahală. Călugării de aici s-au remarcat prin practicarea unei asceze aspre și, de multe ori, mai puțin obișnuite: umblând goi, pentru a se expune intemperțiilor, legându-și lanțuri în jurul trupului, lăsându-se pradă animalelor sălbatice și șerpilor sau hrănindu-se doar cu ierburile pustiului sau pădurii în care trăiau. Tot aici a apărut și s-a impus, prin St. Simeon Stâlpnicul cel Bătrân († 459), viețuirea pe o mică platformă, amplasată în vârful unei coloane. Acest stil de viață era considerat o altă formă a fugii de lume (o *ξενιτεία* pe verticală).

În prima jumătate a secolului al IV-lea, pe teritoriul Mesopotamiei sunt cunoscute trei centre monahale: pe Muntele Shiggar de lângă Nisibe, unde a trăit Sf. Iacob de Nisibe († 337/338), în regiunea Amidei și în regiunea Harran-Edessa, unde au trăit anahoreții Avraam Qidunaia și Iulian Saba (Abba) († 366/367), precum și Aones din Phadana. Un alt centru important, întemeiat de Pavel Monahul, a fost Jugatum, în Coele Syria. Încă din prima jumătate a secolului al IV-lea, mănăstiri au existat și în provinciile romane Osrhoene, Syria Prima (în regiunea Antiohiei, la Gindarus și Teleda) și Euphratensis (la Zeugma). În a doua jumătate a secolului al IV-lea, au apărut alte centre monahale în extremitatea de sud-est a Ciliciei, pe Muntele Amanus (lângă Antiohia), lângă Cyrrhus (în Euphratensis) și în regiunile Chalcis (în Syria Prima) și Apameea (în Syria Secunda Salutaris)²⁸.

28. SOZOMEN, *Istoria bisericească* VI.34, pp. 260-261; THEODORET OF CYRRHUS, *A History of the Monks of Syria* II.9, III.4-5, IV.2, V.3-5, VI.13, X.3, XVIII.1, XXII.2, introd. și note Richard Price, coll. *Cistercian Studies Series*, vol. 88, Cistercian Publication, Kalamazoo, Michigan, 2008, pp. XVII, XIX, 28, 38-39, 49-50, 59-60, 67, 90, 126-127, 150-151; JOHN OF EPHEBUS, *Lives of the Eastern Saints*, trad. și ed. E. W. Brooks, Brepols, Turnhout, 2003; Arthur VÖÖBUS, *The origin of monasticism in Mesopotamia*, American Society of Church History, New York, 1951, pp. 14-35, 256-278, 292-315; Arthur VÖÖBUS, *History of the Ascetism in the Syrian Orient*, vol. 2, coll. *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, vol. 196 (Subsidia) 17, Secrétariat du Corpus SCO, Leuven, 1960; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 22-28; N. CHIȚESCU, „Introducere generală”, pp. 25, 32; N. CHIRĂR, „Începuturile monahismului...”, pp. 63-66.

În jurul marilor asceți sirieni s-au format cu timpul aglomerări de chilii ale ucenicilor acestora. Procesul a fost urmat de amenajarea locașului pentru rugăciunea comună și a magaziei pentru alimente. Comunitatea astfel formată avea aspectul unei lavre, dar organizarea ei internă era asemănătoare celei dintr-o chinovie, monahii adunându-se pentru rugăciune în fiecare zi, nu doar la sfârșitul săptămânii. Serviciile liturgice erau oficiate dimineața și seara. În restul zilei, monahii rătăceau câte doi prin locuri izolate, munca fiind neglijată²⁹.

În ultimul sfert al secolului al IV-lea, în Siria s-a dezvoltat și viața chinovitică, în paralel cu menținerea ascetismului individual extrem. De-a lungul secolelor al V-lea și al VI-lea, cele două sisteme monahale au coexistat. În jurul anului 389, în regiunea Apameea, lângă satul Nicerte, Agapet a întemeiat două mănăstiri, iar altele au fost organizate de ucenicii săi. În următoarele două secole (al V-lea și al VI-lea), numărul chinoviilor a crescut tot mai mult. Ele au fost înființate în apropierea satelor și a zonelor agricole. Regulile de organizare difereau de la o mănăstire la alta, în cele mai multe dintre ele monahii lucrând pentru a se întreține. Într-altele (puține la număr), ei trăiau din mila credincioșilor de mir. Ca și în Egipt, primirea copiilor în comunitățile monahale din Siria era interzisă³⁰.

Monahismul în Asia Mică

Răspândirea vieții monahale în Asia Mică este legată de numele lui Eustațiu de Sebasta († 377). Originar din provincia romană Armenia, acesta a studiat în tinerețe (la începutul anilor 320) la Alexandria, în Egipt, unde a avut unele legături cu ereticul Arie. Se presupune că tot acolo el a luat contact și cu mișcarea monahală egipteană, aflată, la acea vreme, în plină dezvoltare. Istoricul bisericesc Sozomen afirmă că Eustațiu a fondat o grupare monahală în Armenia, Paflagonia și Pont. Prin învățăturile sale, el a stabilit programul, îmbrăcăminte și hrana acestora. Pe seama lui Eustație și a unora dintre ucenicii săi sunt

29. THEODORET OF CYRRHUS, *A History of the Monks...* II.5, p. 25; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 23-24.

30. THEODORET OF CYRRHUS, *A History of the Monks...* III.4, pp. 38-39; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 23-28.

puse diferite exagerări privitoare la post, bunurile materiale, căsătorie și îmbrăcăminte, condamnate de canoanele sinodului de la Gangra (c.340)³¹. La începutul viețuirii sale monahale, Sf. Vasile cel Mare l-a avut ca îndrumător pe Eustație. În anul 375, văzând, însă, că acesta a devenit adept al ereziei pnevmatomahe, a rupt legăturile cu el³².

Acest tip de viețuire monahală a avut o largă răspândire în Asia Mică. La jumătatea secolului al IV-lea, ea este atestată și în mediul semi-arian de la Constantinopol. La îndemnul lui Eustație, venit în capitală, Maratoniu de Nicomidia, la acea vreme diacon al arhiepiscopului Macedonie (342-360), a înființat mai multe astfel de comunități monahale³³.

Până la Sf. Vasile cel Mare, monahismul micro-asiatic nu a înregistrat, însă, progrese semnificative. Avva Piamun din Egipt, care a ajuns în Pont și în Armenia în timpul împăratului Valens (364-378), i-a mărturisit Sf. Ioan Casian că a întâlnit acolo sarabaiți (cei mai numeroși), câte o chinovie în apropierea unora dintre localități, dar nu și anahoreți (asemenea celor din Egipt). Despre sarabaiți se știe că trăiau câte doi sau trei, fără a asculta de vreun superior sau a respecta reguli clar stabilite și încălcând votul sărăciei. Din aceste motive, viețuirea lor era socotită o deviație de la formele consacrate ale vieții monahale (pseudo-monahi) și incompatibilă cu desăvârșirea³⁴. Evalu-

31. Pentru canoanele sinodului de la Gangra, a se vedea I. N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, pp. 199-205.

32. SOZOMEN, *Istoria bisericească* III.14, pp. 107-108; SOCRATE SCOLASTICUL, *Istoria bisericească* II.43, trad. † Iosif Gheorghian, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1899, pp. 152-153; Gustave BARDY, „Asie, depuis les débuts de la prédication chrétienne jusqu'à l'invasion de l'Islam“, în: *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, vol. 4, A. De Meyer, Ét. Van Cauwenbergh (eds.), Letouzey et Ané, Paris, 1930, pp. 1023-1024; Gilbert DAGRON, „Les moines et la ville. La monachisme à Constantinople jusqu'au concile de Chalcédoine (451)“, în: *Travaux et Mémoires*, vol. 4, coll. *Centre de recherche d'histoire et civilisation byzantines*, De Boccard, Paris, 1970, pp. 249-253; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 28-29; Anna M. Silvas, *The Asketikon of Saint Basil the Great*, Oxford University Press, Oxford/New York, 2007, pp. 53-86.

33. SOZOMEN, *Istoria bisericească* IV.2.3, 20.2, 27.4, pp. 124, 151, 165-166; SOCRATE SCOLASTICUL, *Istoria bisericească* II.38.4, p. 139; G. DAGRON, „Les moines et la ville...“, pp. 239, 244-253; J. PATRICH, *Sabas...*, p. 29.

34. SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești* XVIII.VII, pp. 631-633. Pentru sarabaiți, a se vedea și Malcolm CHOAT, „Philological and Historical Approaches to

area avvei Piamun relevă decalajul de organizare existent la acea dată (al treilea sfert al secolului al IV-lea) între monahismul din partea de răsărit a Asiei Mici și cel din Egypt.

O situație similară pare a fi existat și în partea de vest a diocezei Pontica și în dioceza Asiana. În cea din urmă, sunt atestate documentar mai multe mănăstiri pentru monahii la Cyzic (în 351/360) și o mănăstire pentru monahi la Lampsac, în provincia romană Hellespontus (la jumătatea secolului al IV-lea), o alta pentru monahi la Synaus în Phrygia Pacatiana (aproximativ la începutul secolului al IV-lea) și, mai târziu, trei mănăstiri pentru monahi și una pentru monahii în provincia Lycia (la începutul secolului al V-lea)³⁵. Niciuna dintre acestea nu era, însă, un centru monahal de renume. În ceea ce privește asceții, istoricii bisericești Socrate Scolasticul și Sozomen amintesc existența unui anahoret novațian, pe nume Eutihian, pe Muntele Olimp din Bithynia, în timpul Sf. Împ. Constantin cel Mare (306-337). El avea renumele de făcător de minuni și avea un ucenic pe nume Auxanon, devenit ulterior preot în Biserica novațienilor. Alături de acesta din urmă a trăit ca monah și Alexandru Paflagonul³⁶. Foarte probabil, ei nu erau singurii creștini din regiune care practicau un astfel de trai.

Sf. Vasile cel Mare († 379) este cel care a contribuit decisiv la dezvoltarea monahismului în Asia Mică. După ce și-a încheiat studiile la Constantinopol și Atena, el a vizitat centrele monahale din Egiptul de Jos, Palestina, Siria și Mesopotamia. În jurul anului 356, Sf. Vasile s-a retras la Annisa, lângă Neocezarea, pe malul râului Iris, la una dintre proprietățile familiei, trăind în izolare timp de cinci ani. În urma acestei experiențe, el a înclinat decisiv spre viața chinovitică, consi-

the Search for the 'Third Type' of Egyptian Monk", în: *Coptic Studies on the Threshold of a New Millennium. II. Proceedings of the Seventh International Congress of Coptic Studies, Leiden, 27 August - 2 September 2000*, Mat Immerzeel, Jacques Van Der Vliet (eds.), coll. *Orientalia Lovaniensia Analecta*, vol. 133, Leuven/Paris/Dudley, MA, 2004, pp. 857-865; Maribel DIETZ, *Wandering Monks, Virgins, and Pilgrims: ascetic travel in the Mediterranean world A.D. 300-800*, Pennsylvania State University Press, University Park, PA, 2005, pp. 69-105.

35. Sylvain DESTEPHEN, „Quatre études sur le monachisme asianique (IVe-VIe siècle)“, în: *Journal des Savants* (2010), pp. 196-208.

36. SOCRATE SCOLASTICUL, *Istoria bisericească* I.13, II.38.11-12, pp. 38-40, 139-140; SOZOMEN, *Istoria bisericească* I.14.9-11, pp. 26-27.

derând-o forma perfectă a vieții monahale. Învățăturile sale ascetice sunt expuse în *Constituțiile ascetice, Regulile morale, Regulile mari și Regulile mici*³⁷. Împreună cu Sf. Grigorie de Nazianz (†390), Sf. Vasile cel Mare a compilat și o antologie din scrierile ascetice ale lui Origen, cunoscută sub numele de *Filocalia*³⁸.

La baza învățăturilor ascetice ale Sf. Vasile cel Mare se afla porunca evanghelică a iubirii lui Dumnezeu și a aproapelui. Pentru împlinirea acesteia într-o măsură cât mai mare, el recomandă ridicarea chinovilor în vecinătatea așezărilor (sate și orașe), în vederea unei implicări cât mai active a monahilor în activitățile de sprijinire a săracilor, a bolnavilor, a călătorilor și a categoriilor sociale vulnerabile (orfani, văduve, bătrâni). Multe dintre mănăstiri aveau în incinta lor spații de cazare și spital, iar în apropierea lor, o școală pentru educarea copiilor. Fiecare comunitate monahală era percepută drept o familie, condusă de un *proestos*, care avea obligația de a se ocupa îndeaproape de toți monahii aflați sub ascultarea sa. Din acest motiv, mănăstirile vasiliene erau moderate ca număr de viețuitori (aproximativ 30-40 de monahi). Sf. Vasile a impus și fuzionarea într-o singură mănăstire a comunităților de mici dimensiuni situate în apropierea aceleiași sat sau oraș, pentru a elimina apariția rivalității între ele. Mănăstirile erau sub autoritatea episcopului în a cărui arie de jurisdicție se aflau. Ele nu erau organizate după sistemul rețelei monahale (confederație de mănăstiri), ci fiecare era autonomă. Pentru a menține, însă, legătura între ele, conducătorii lor trebuiau să se întâlnească periodic, pentru discutarea problemelor de natură disciplinară care ar fi putut apărea.

37. A se vedea SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Asceticele*, trad., introd., indici și note Iorgu D. Ivan, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 18, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989.

38. J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 28-30; A. M. SILVAS, *The Asketikon...*, pp. 86-98; Jean GRIBOMONT, „Le monachisme au sein de l'Eglise en Syrie et en Cappadoce”, în: *Studia monastica*, 7 (1965), 1, pp. 7-24; Jean GRIBOMONT, „Saint Basile et le monachisme enthousiaste”, în: *Irénikon*, 53 (1980), pp. 123-144; I. N. FLOCA, „Sfântul Vasile cel Mare...”, pp. 334-354. Pentru *Filocalia* Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie de Nazianz, a se vedea ORIGEN, *Filocalia*, trad. Pr. Teodor Bodogae, Pr. Nicolae Neaga, Zorica Lațcu, introd. și note Pr. Teodor Bodogae, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 7, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 293-500.

Programul mănăstirilor vasiliene îmbina rugăciunea în comun și munca (țesutul, confecționarea de încălțăminte, tâmplăria, agricultura). Erau recomandate doar exercițiile ascetice moderate. Cu binecuvântarea *proestos*-ului, monahii învățați se puteau dedica studierii cărților sfinte³⁹.

În anul 370, Sf. Vasile cel Mare a fost ales arhiepiscop de Cezareea în Capadocia. În această calitate, el s-a afirmat ca un mare apărător al dreptei credințe în fața ereziei ariene, susținute, la acea vreme, de împăratul Valens. Creșterea prestigiului său ca urmare a acestor acțiuni a contribuit și la răspândirea rapidă a doctrinei sale monahale, nu numai în Răsărit, ci și în Apus. De altfel, prima versiune a *Asketiconului* vasilian (*Micul Asketicon*) și unele dintre omiliile sale dedicate unor teme de asceză au fost traduse în latină de Rufin de Aquileea în ultimii ani ai secolului al IV-lea [în anul 397 (sub numele de *Regula Basilii*) și, respectiv, în 399]⁴⁰.

Monahismul la Constantinopol și în dioceza Thracia

În paragrafele anterioare a fost menționată pătrunderea la Constantinopol în mediile semi-ariene a monahismului de tip eustațian din Asia Mică. În ceea ce privește viața monahală ortodoxă, primul monah drept credincios atestat acolo este anahoretul Isaac. El a venit din Siria în anul 378, pentru a-l muștra pe împăratul semi-arian Valens pentru credința lui greșită. După împlinirea acestei misiuni, Isaac a trăit într-o chilie situată în afara zidurilor capitalei. Pe locul ei, unul dintre ucenicii săi, Dalmatie, a construit în anii 382-383 o mănăstire care i-a purtat numele (Dalmatou). Aceasta este socotită cea mai veche mănăstire ortodoxă din Constantinopol. După scurtă vreme, un alt monah sirian, Dios, a construit o nouă mănăstire, Diou.

39. Emmanuel Amand DE MENDIETA, „Le système cénobitique basilien comparé au système cénobitique pachômien“, în: *Revue de l'histoire des religions*, 152 (1957), 1, pp. 34-71; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 30-31, 95.

40. J. PATRICH, *Sabas...*, p. 31; Anna M. SILVAS, „Edessa to Cassino: The Passage of Basil's Asketikon to the West“, în: *Vigiliae Christianae*, 56 (2002), 3, pp. 247-259; A. M. SILVAS, *The Asketikon...*, pp. 102-129.

La sfârșitul secolului al IV-lea, Iona, un fost soldat de origine armeană din garnizoana capitalei, a întemeiat o mănăstire fortificată, situată în orașul Halmyrissos din Thracia. Unul dintre ucenicii săi, Ipatie, a reînființat în jurul anului 400 mănăstirea Rouphinianai. Aceasta fusese întemeiată în 393 de Rufin de Aquileea pe țărmul asiatic al Bosforului, lângă Calcedon, și abandonată între timp.

În jurul anului 425, la Constantinopol a venit și Alexandru, un monah din Anatolia, care trăise o vreme în Siria. Împreună cu ucenicii săi, el a înființat mănăstirea achimiților. Ulterior, monahii acesteia au întemeiat alte mănăstiri, printre care și Stoudion (în anul 463). În secolele al V-lea și al VI-lea, numărul mănăstirilor din Constantinopol a crescut foarte mult. De asemenea, numeroși monahi trăiau izolați sau în grupuri mici, la marginea drumurilor sau pe lângă locașurile de cult ale orașului⁴¹.

În ceea ce privește dioceza Thracia, ea nu s-a evidențiat în planul vieții monahale în secolul al IV-lea. Mănăstirea Halmyrissos, menționată mai sus, poate fi privită ca o excepție. Existența ei, însă, este legată tot de capitala Imperiului. În *Istoria sa bisericească* (redactată între 439 și 450), Sozomen a relevat absența comunităților monahale de tip chinovitic în Thracia, dar a amintit existența anahoreților⁴². Este posibil ca înainte de ultimul sfert al secolului al IV-lea, în dioceza Thracia să fi existat acel curent ascetic entuziast (de tip eustațian), atestat inițial în Asia Mică și la Constantinopol (a se vedea mai sus). Dezvoltarea târzie a monahismului în regiune este confirmată și de rezultatele cercetărilor arheologice⁴³. Cele mai vechi mănăstiri identificate până la momentul

41. G. DAGRON, „Les moines et la ville...”, pp. 231-249, 253-257; Peter HATLIE, *The Monks and Monasteries of Constantinople ca. 350-850*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, pp. 65-71.

42. SOZOMEN, *Istoria bisericească* III.14.38, pp. 108-109: „Iar tracii și ilirii și cei care locuiesc în numita Europa, deși erau încă neexperimentați în privința comunităților monahale, nu erau însă cu totul lipsiți de bărbați filosofi”. Sintagma „bărbați filosofi” (φιλοσόφων ἀνδρῶν) din acest pasaj îi are în vedere pe creștinii dedicați filosofiei monahale. Din contextul frazei reiese că este vorba de anahoreți. Pentru semnificația acestei afirmații, a se vedea și G. DAGRON, „Les moines et la ville...”, pp. 238-239.

43. Alexander MANEV, „Early Monasticism in Thrace: An Issue of Archaeology”, în: *Studia Academica Šumenensia*, 4 (2017), pp. 218-236; Ivo TOPALILOV, „An Early

de față datează de la sfârșitul secolului al IV-lea - începutul secolului al V-lea: lângă Augusta Traiana (astăzi Stara Zagora, în Bulgaria) din provincia romană Thracia, pe insula Sf. Ioan de lângă Sozopolis (fosta Apollonia, astăzi Sozopol, în Bulgaria) din provincia Haemimontus și lângă satul actual Dragoinovo (municipalitatea Parvohai, prov. Plovdiv, în Bulgaria) din Munții Rhodope⁴⁴.

Mai bine cunoscută este situația vieții monahale din provincia romană Scythia (în partea de nord-est a diocesei Thracia), datorită lucrărilor detaliate publicate în ultima vreme⁴⁵. Primii asceți cunoscuți în regiune sunt Sf. Mc. Epictet Preotul și Astion Monahul, martirizați la Halmyris (astăzi Murighiol, jud. Tulcea) în anul 304. Din textul *Pătimirii* lor reiese că aceștia trăiau în castitate și sărăcie, iar Astion se afla sub ascultare față de preotul Epictet. În document se precizează, de asemenea, că ei obișnuiau să petreacă nopțile rostind psalmi și rugăciuni. Locuința lor (*cella*) se afla într-unul dintre cartierele orașului Halmyris. Pe temeiul acestor aspecte, cei doi au fost încadrați în categoria asceților care trăiau în preajma localităților. Trebuie precizat și faptul că Sf. Epictet și Astion nu erau originari din Scythia, ci se refugiaseră aici dintr-una dintre provinciile Asiei Mici (Phrygia sau Bithynia), în jurul anului 287⁴⁶.

Este posibil ca unii asceți să fi trăit în peștera Casian de la Cheile Dobrogei în cursul secolului al IV-lea. Descoperirile arheologice din preajma și din interiorul acesteia au indicat locuirea ei continuă de-a lungul aceluși secol. Asceții de aici se încadrează, la rândul lor, tot în categoria celor care trăiau în apropierea localităților, întrucât în imediata vecinătate a peșterii au fost identificate ruinele unei așezări rurale sau

Christian monastery near the village of Dragoinovo, Parvohai municipally (preliminary report)”, în: *Studia Academica Šumenensia*, 7 (2020), pp. 209-235.

44. A. MANEV, „Early Monasticism...”, pp. 227-229.

45. A se vedea Pr. Ionuț HOLUBEANU, *Monahismul în Dobrogea de la origini până în zilele noastre*, Editura Universitară, București, 2020, pp. 66-276; I. HOLUBEANU, *Christianity in Roman Scythia – Ecclesiastical Organization and Monasticism (4th to 7th Centuries)*, coll. *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, vol. 90, Brill, Leiden/Boston, 2024, pp. 211-379.

46. Pr. I. HOLUBEANU, *Monahismul în Dobrogea...*, pp. 69-75; I. HOLUBEANU, *Christianity in Roman Scythia...*, pp. 211-218.

ale unei *villa rustica*⁴⁷. Este posibil ca alți asceți să fi locuit în peșterile de pe Văile Suha Reka și Dobrici, din sudul provinciei, la limita dintre Scythia și Moesia Secunda, începând cu al doilea sfert al secolului al IV-lea. Ulterior, posibil din al treilea sfert al secolului al IV-lea, aici au fost amenajate mai multe complexe monahale (Hitovo, Ghiaur Evleri, Sandăcli Maara, Tarapanata, Asar/Hisar Evleri, Șaian Kaia, Vălchanova Staia, Haiduški Kăști, Peștera Sihaștrilor).

De altfel, descoperirile arheologice din Dobrogea au relevat dezvoltarea progresivă a vieții monahale în provincie începând cu a doua jumătate a secolului al IV-lea. Atunci a fost întemeiată mănăstirea paleocreștină din vecinătatea orașului antic (L)Ibida (astăzi Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea). Tot atunci sau spre sfârșitul secolului al IV-lea a fost amenajată și mănăstirea rupestră de la Dumbrăveni (jud. Constanța). Contemporană cu ea a fost, foarte probabil, și zona „E” a complexului monahal rupestru de la Murfatlar (biserița „E 3” și unele dintre încăperile din vecinătatea acesteia).

Un alt complex monahal rupestru din perioada Antichității Târzii a fost identificat pe teritoriul localității actuale Petroșani, din sudul județului Constanța. Altul a putut exista pe teritoriul localității actuale Ion Corvin (jud. Constanța), la Peștera Sf. Ap. Andrei. De asemenea, Peștera Casian a fost folosită și în secolele al V-lea și al VI-lea, după părăsirea satului/*villa rustica* de lângă ea. În regiune au fost identificate și alte peșteri (Izvor, Baba, Craniilor) despre care se presupune că au fost folosite ca locuri de adăpost de către unii monahi. În acest caz, la Cheile Dobrogei ar fi putut exista o colonie monahală de tip lavra.

Alte complexe monahale din perioada Antichității Târzii au existat în Scythia pe țărmul Mării Negre, la Capul Kaliakra (în Bulgaria), unde se afla orașul antic Akres, la locul numit Iailata de pe teritoriul localității actuale Kamen Briag (reg. Dobrici, în Bulgaria) și pe teritoriul localității actuale Tiulenovo (reg. Dobrici, în Bulgaria)⁴⁸.

Locul important pe care monahii l-au ocupat în viața Bisericii din provincia romană Scythia este dovedit și de faptul că unii dintre ei au devenit mitropoliți de Tomis. Primul caz de acest fel cunoscut este cel

47. I. HOLUBEANU, *Christianity in Roman Scythia...*, pp. 218-219, 333-337.

48. I. HOLUBEANU, *Christianity in Roman Scythia...*, pp. 333-375.

al Sf. Theotim I (c. 390-c.407). În timpul acestuia sau chiar mai înainte, sub Sf. Mitr. Bretanion (c. 367-c. 374), în Scythia au fost introduse *Regulile monahale* ale Sf. Vasile cel Mare. Alți doi mitropoliți de Tomis despre care se știe că au provenit din rândurile monahilor locali sunt Petru (c.480-498) și Ioan (c. 530-c. 550)⁴⁹.

Alți monahi renumiți ai provinciei au fost Sf. Ioan Casian și Gherman, Sf. Dionisie Exiguus, precum și călugării sciți implicați în disputele teologice din primul sfert al secolului al VI-lea, în frunte cu Ioan Maxențiu⁵⁰.

Considerații finale

Un moment important în reorganizarea vieții monahale din Imperiu l-a constituit Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calceon (451). Cinci dintre canoanele emise în cadrul acestuia reglementează diferite aspecte legate de viața monahală: construirea mănăstirilor cu aprobarea episcopului locului și trecerea monahilor sub jurisdicția acestuia (can. 4, 8 și 18); interzicerea părăsirii mănăstirilor de către monahi fără acordul episcopului (can. 4 și 23); interzicerea schimbării destinației mănăstirilor și a înstrăinării proprietăților lor (can. 24). Prin aceste canoane, confirmate și îmbogățite un secol mai târziu prin legislația împăratului Iustinian I (527-565), monahismul a fost integrat deplin în viața Bisericii⁵¹.

Motivația principală a retragerii în locuri izolate a asceților a constituit-o dorința lor de a trăi într-un mediu favorabil împlinirii într-o măsură cât mai mare a învățăturilor evanghelice. Din acest motiv, în momentul în care zona în care viețuiau nu le mai oferea acele condiții, ei o părăseau, căutând alte locuri, propice traiului lor. Principalele cauze care au determinat părăsirea de către călugări a vechilor vetre monahale în perioada Antichității Târzii au fost fie răspândirea duhu-

49. I. HOLUBEANU, *Christianity in Roman Scythia...*, pp. 248-264, 288-290, 304, 324-327.

50. A se vedea I. HOLUBEANU, *Christianity in Roman Scythia...*, pp. 228-244, 277-324, cu bibliografie.

51. I. N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, pp. 80-81, 83, 88, 90-91; G. DAGRON, „Les moines et la ville...”, pp. 272-275; J. PATRICH, *Sabas...*, pp. 32-35.

lui secular prin sporirea peste măsură a vizitatorilor sau înmulțirea așezărilor în vecinătatea coloniilor de anahoreți, fie raidurile barbare sau invaziile neamurilor păgâne⁵². Situațiile de acest fel, des întâlnite în istoria monahismului creștin, au determinat declinul unor centre monahale de tradiție, precum cele din pustiul Egiptului sau, mai târziu, de pe Muntele Olimp din Bithynia. O astfel de situație s-a petrecut și în Dobrogea. Atacurile barbare de la cumpăna secolelor VI-VII au afectat profund viața monahală din regiune, iar așezarea proto-bulgarilor în sudul Dunării în anul 681 a determinat dispariția vieții monahale organizate aici pentru aproape două secole. Doar după încreștinarea bulgarilor în anul 864, monahismul a cunoscut un nou proces de revigorare, atât în ținutul istro-pontic, cât și în alte regiuni din Peninsula Balcanică.

Studiul de față a relevat vechimea trăirii ascetice în Biserica, etapele dezvoltării monahismului ca societate aparte în cadrul acesteia și unele aspecte legate de importanța vieții monahale pentru trăirea creștină. Deși inițial s-a crezut că viața monahală organizată își are originile în Egipt, cercetările moderne au relevat faptul că ea a apărut în mai multe locuri din vechiul spațiu creștin (Egipt, Palestina, Siria, Asia Mică), în mod independent și aproape simultan. Evoluția sa ulterioară a fost influențată, cu precădere, de gândirea și acțiunile marilor asceți din secolele al IV-lea și al V-lea, precum Sfinții Antonie cel Mare, Pahomie cel Mare și Macarie cel Mare din Egipt, Ilarion cel Mare, Gherasim de la Iordan, Sava cel Sfințit și Teodosie Chinoviarhul din Palestina și, mai ales, Vasile cel Mare din Capadocia. Viața și scrierile acestora au modelat trăirea monahală, contribuind la eliminarea exceselor de tot felul apărute uneori în unele comunități. În același timp, ele au contribuit la evidențierea țelului central al vieții monahului, în special, dar și a oricărui creștin, în general, anume sfințirea firii umane prin modelarea ei după chipul lui Hristos. Acest din urmă deziderat trebuie să fie unul de actualitate și în ziua de astăzi, fără el creștinismul pierzându-și menirea de lumină a lumii și sare a pământului (Mt 5:13).

52. În *Convorbirea* a 19-a, Sf. Ioan Casian menționează cazul avvei Ioan, care, după ce a viețuit în pustiu timp de 20 de ani ca anahoret, s-a reîntors în mănăstire din cauza faptului că numărul celor care îl vizitau sporise foarte mult și asigurarea hranei pentru el și pentru vizitatorii săi devenise o grijă prea mare, care îi tulbura rugăciunea – a se vedea SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești* XIX.III-V, pp. 644-646.